

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет економіки та управління
Кафедра менеджменту, публічного управління та персоналу

ФУШТЕЙ Владислав Ігорович

**Модернізація механізмів публічного управління
забезпеченням екологічної безпеки території. /**
**Modernization of public administration mechanisms
for ensure environmental safety of the territory**

спеціальність: 281 - Публічне управління та адміністрування
освітньо-професійна програма - Публічне управління та адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ПУА-41
В. І. Фуштей

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Н. М.
Кривокульська

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **М. М. Шкільняк**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЇ

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

2.1. Аналіз організаційно-функціонального супроводу забезпечення екологічної безпеки території

2.2. Оцінка стану управління екологічною безпекою території

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЇ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність проблеми. «Управління територією націлене на досягнення злагодженої роботи усіх організаційних підсистем. Однією із них є цільова підсистема. Саме у її рамках вирішуються проблемні питання забезпечення екологічної безпеки території та здійснюється її адміністрування. Разом з тим, досягнення екологічної безпеки є однією із найважливіших цілей будь-якої публічної організації. Тому, проблемні питання забезпечення екологічної безпеки є наскрізними і стосуються управління територією, керівництва нею та адміністративного управління» [2].

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Проблеми забезпечення екологічної безпеки на різних рівнях, в тому числі, на рівні організацій, досліджують: Т.Желюк, Т.Козаченко, Н.Кривокульська, Є.Черниш, Г.Монастирський, М.Шкільняк. Не зважаючи на значну увагу з боку науковців, держслужбовців, громадськості до питань соціальної і екологічної безпеки, цілісні дослідження, які стосуються забезпечення екологічної безпеки окремої території, а також процесу адміністрування цих видів безпеки – практично відсутні.

Метою роботи є напрацювання теоретичних положень і вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму публічного управління забезпеченням екологічної безпеки території.

Для досягнення мети роботи поставлені і розв'язувались такі **завдання**:

- розкрити зміст екологічної території та особливості її забезпечення;
- здійснити аналіз організаційно-функціонального супроводу адміністрування екологічної безпеки території;
- оцінити стан управління екологічною безпекою території;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення механізму публічного управління забезпеченням екологічної безпеки території.

Об'єктом випускної кваліфікаційної роботи є процес забезпечення екологічної безпеки території.

Предметом роботи є теоретичні і практичні аспекти забезпечення екологічної безпеки Тернопільської міської громади.

Для досягнення мети у роботі використовувались такі **методи дослідження**: системний аналіз; порівняльний аналіз; факторний аналіз.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розвинуті у роботі теоретичні положення та сформовані практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму публічного управління забезпеченням екологічної безпеки території можуть бути використані у роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Апробація. Результати роботи апробовані на всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки» (Тернопіль, травень 2025 року).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЇ

Соціально-економічний розвиток – це категорія, яка вже давно охоплює багато наукових дисциплін та сфер економічних процесів і функціонування суспільства. Її визначення, спроби вимірювання та адаптація до практики економіки, споживання, політики значно посилюються в періоди криз. Економічні кризи, а зараз також і пандемічна криза, спонукають до постановки питань та пошуку ефективних рішень для запобігання кризам та пом'якшення їх наслідків. Загальновизнаним та цінованим напрямком науки і практики стає парадигма сталого розвитку.

Парадигма сталого розвитку має багато теоретичних та імплементаційних обмежень. Варто згадати два основні: 1) домінування кількісного, а не якісного підходу до економічного зростання, 2) пов'язана з цим рівновага та ставлення до меж зростання.

Рівновага є категорією багатьох галузей науки та соціально-економічного життя і постійно знаходить все нові сфери застосування. Вона зустрічається в хімії, фізиці, біології. Вона використовується в теорії систем, а також у політичній та військовій теорії влади. З цієї причини включення сталого розвитку, що вимагає цілісного підходу до соціально-економічних процесів, є інклюзивним. Відсутність соціально-економічних показників добробуту та благополуччя для нинішніх і майбутніх поколінь ускладнює цю інклюзивність.

В економіці відома насамперед ринкова рівновага. До економічних категорій належить так звана загальна рівновага, яка означає пристосування сукупного попиту до сукупної пропозиції всіх часткових ринків, що також визначається як стан ринкового порядку (упорядкування). Генеза рівноваги в економіці походить з класичної механіки і знаходить своє розвиток у теорії економічного зростання. Щодо економічних процесів, прийнялася вальрасівська концепція статичної рівноваги, яка передбачає зрівнювання ціни попиту і ціни

пропозиції, тобто рівність попиту і пропозиції. Леон Вальрас є одним із трьох творців економіки добробуту. Макроекономіка Вальраса досліджує та визнає існування унікальної точки рівноваги на агрегованому рівні, до якої прагне економіка. У цій концепції передбачається існування факторів (сил), що впливають на ціни та обсяг попиту і пропозиції, таких як зростання чисельності населення, потреб людей, знань і пов'язане з цим підвищення продуктивності праці, а також інші фактори, що динамізують виробництво - війни, зміни клімату, зміни економічного законодавства. Ці сили викликають шоки з боку попиту та пропозиції і виводять економіку зі стану статичної рівноваги. В результаті ці сили, на думку прихильників цієї концепції та авторів і прихильників моделей економічного зростання, зумовлюють існування певного шляху зростання виробництва (економічного зростання), який характеризується вальрасовськими рисами, тобто гарантує рівновагу в сенсі коливання виробництва навколо рівноваги між попитом і пропозицією. Економія Вальраса ставить питання: «Чому економіка в макромасштабі характеризується коливаннями, які, з огляду на аналіз загальної рівноваги, не повинні мати місця?». У відповідь можна навести твердження, що «рівновага може бути властивістю систем, що розвиваються». Щодо такої рівноваги, то тут скоріше йдеться про сталість розвитку.

Питання про межі зростання займає важливе місце в розвитку економічної думки. Адам Сміт започаткував нову еру оптимізму щодо можливостей розвитку та зростання добробуту, випустивши в 1776 році працю «Багатство народів». Геніальність Сміта та його французьких послідовників — Монтеск'є, Сая, Бестіата — полягала в тому, що вони показали, що система природної свободи може принести світові мир, справедливість і загальний достаток. Цей оптимізм несподівано зруйнували два учні Сміта, Томас Роберт Мальтус і Девід Рікардо, яких досі вважають творцями сучасної теорії ресурсів. Мальтус припускає, що існує певна абсолютна межа ресурсів, за якою вони не можуть бути доступними. Рікардо ж стверджує, що основною проблемою є неоднорідність ресурсів, а не їх необмеженість.

У міру розвитку людина досягає нових, значно бідніших ресурсів, що підвищує витрати на економічне зростання і тим самим визначає його межі. Мальтус, незважаючи на те, що в своїй теорії він не врахував технологічний прогрес у сільському господарстві та інші інноваційні ідеї людини щодо ресурсів землі, темпи їх споживання, роль цін, мав величезний вплив на думку XVIII і XIX століть і на сучасну думку. Варто згадати два його закони - закон населення і закон дефіциту ресурсів. Населення має тенденцію до геометричного зростання (закон населення), а виробництво продовольства (ресурси) має тенденцію до арифметичного зростання (загроза нестачі землі, що забезпечує необхідні для життя людини ресурси). Зростання чисельності населення - за Мальтусом - визнавали інші дослідники, але не погоджувалися з тезою про зростання виробництва продовольства. Проте визнається його внесок у питання перенаселення світу як перешкоди для економічного зростання та підвищення соціального добробуту. Під його впливом було започатковано переписи населення. Він вважається покровителем соціальних інженерів, які є прихильниками суворого контролю населення (наприклад, суворі китайська політика одного дитини) та обмеження економічного зростання.

Візія Мальтуса була прийнята, зокрема, сучасними екологами, які в перенаселенні бачать причину голоду, дефіциту, воєн та забруднення навколишнього середовища. Не політика уряду та відсутність розвитку, а страх перед перенаселенням та деградацією навколишнього середовища були причиною багатьох алармістських публікацій та попереджень у 70-х роках XX століття. Найбільш відомі в цьому питанні два звіти Римського клубу — перший з них, *«Межі зростання»*, був опублікований у 1972 році. Групи соціальних реформаторів проголошували необхідність контролю населення та обмеження споживання в промислових країнах, таких як США, що вважалося єдиним шляхом порятунку світу від глобальної екологічної кризи. Більшість варіантів цього звіту передбачали постійний обсяг ресурсів і катастрофічне вичерпання сировини протягом декількох десятиліть. Звіт був розкритикований економістами

та практиками, але позитивно сприйнятий більшістю екологів і привернув увагу громадськості до загроз, які несуть індустріалізація та економічний розвиток.

Чому книга «Межі зростання» не мала передбачуваного впливу на світову політику розвитку? Не всі кола сприйняли її схвально: критикували її зв'язки зі статичною теорією ресурсів Мальтуса, яка передбачала існування верхньої межі максимальної пропозиції. Прогнози вичерпання ресурсів, представлені Медоузами та Рандерсом, були дуже сильно занижені і не повністю враховували прогресуючу незалежність людства від рідкісних сировинних ресурсів. Можна сказати, що жоден конкретний кількісний прогноз не мав бути сутністю *Граничних меж зростання*. На жаль, у сфері постулатів 1972 року також можна знайти суперечливі припущення – стовідсотково ефективний контроль народжуваності, на якому мав базуватися сталий розвиток, також є дуже чутливою темою з світоглядної точки зору.

Парадигми авторів звітів Римського клубу знайшли визнання і розвиток у так званій динамічній теорії ресурсів. Згідно з нею, фізична обмеженість природних ресурсів не є проблемою, натомість виникає питання вартості їх доступності.

У жовтні 2020 року з'явився черговий документ Римського клубу – *A System Change Compass – Компас системних змін*. Рекомендовані напрямки змін повинні полягати в переосмисленні таких категорій, як добробут, використання ресурсів, прогрес, показники, конкурентоспроможність, стимули, споживання, фінанси, управління, лідерство. Зазначеним напрямкам системних змін автори монографії присвоїли характер цілей: E-F – економічні та фінансові цілі; S – соціальні цілі; E – екологічні цілі, що наведено в таблиці 1.1. Привертає увагу, що екологічні вказівки (E) є нечисленними (економічний екосистема, природний капітал). Це означає, що обговорюваний компас змін на користь сталого розвитку має здійснюватися – справедливо – через економічні та соціальні заходи. Однак їх кореляція з цілями, зазначеними для сталого розвитку, не є простою і вимагає поглибленого теоретичного аналізу та емпіричних зв'язків впливу результатів вжитих заходів, що застосовуються для фінансування (особливо за участю

державних коштів) на досягнення цілей, зазначених у документах щодо застосування стратегії ESG.

Таблиця 1.1

Компас системних змін Римського звіту 2020

Компас системних змін для сталого розвитку	Характер цілі
Нове визначення добробуту: врахування соціальної справедливості для справжнього добробуту	E-F, S
Нове визначення конкурентоспроможності: цифровізація та інтелектуальний (розумний) добробут як основа європейської конкурентоспроможності	E-F, S
Нове визначення споживання: від володіння до використання	E, S
Нове визначення управління: поділ суверенітету та співпраця	E-F, S
Переосмислення показників: оновлення вимірювання ефективності	E-F, S
Переосмислення прогресу: задоволення соціальних потреб як мета моделі, заснованої на економічних екосистемах	E, E-F, S
Переосмислення фінансів: всебічна підтримка організаційного процесу в досягненні цілей	E-F, S
Переосмислення лідерства: міжпокоління угода лідерів системних змін	E-F, S
Переосмислення використання природних ресурсів: відокремлення добробуту від використання природних ресурсів	E-F, S
Переосмислення стимулів: впровадження реальності цінності соціального та природного капіталу E-F, S	E-F, S

Позначення: E-F – економічні та фінансові цілі; S – соціальні цілі; E – екологічні цілі.

Джерело: власна розробка на основі *A System Change Compass – Implementing the European Green Deal in a Time of Recovery*, The Club of Rome, жовтень 2020 р.

Серед багатьох аргументів на користь цієї тези варто згадати тезу Г. Колодки: Під соціально-економічним розвитком [...] ми розуміємо збалансоване піднесення всієї системи, в якій функціонують економіка і суспільство, завдяки чому матеріальні та культурні потреби створюються в помірній кількості і все краще задовольняються в умовах якомога ширшої участі населення в національному доході. Збалансований розвиток вимагає інклюзивності, дбайливого ставлення до природного середовища людини та умов

життя наступних поколінь. На відміну від економічного зростання, яке розглядається переважно в кількісних категоріях, розвиток є, по суті, якісним процесом.

Автори роботи, погоджуючись з цим описом соціально-економічного розвитку, не намагаючись його доповнювати чи розвивати з огляду на влучне цілісне уявлення та кількісний і якісний (гуманітарний) зв'язок економіки та суспільства, бачать необхідність подальшого навчання розуміння сутності та інструментів, принципів сталого розвитку. При цьому вони розглядають сталий розвиток як тотожний динамічному, інтегрованому соціально-економічному розвитку, що виражає основний парадигма розвитку в цілому.

Сталий розвиток – це категорія, яка вже присутня в багатьох галузях знань і науки, в тому числі в економіці. За визнанням економістом С. Чая, на рубежі XX і XXI століть економіка сталого розвитку не тільки формувалася, але й зазнала своєрідної експансії. Це означає, що виклики економічної реальності, а особливо екологічні проблеми сучасності, посилюють еволюцію парадигми економіки саме в цьому напрямку.

Неокласична економіка зводить здатність до відновлення рівноваги до механізму конкуренції, виходячи з загальної раціональності економічних суб'єктів *homo oeconomicus*. Така раціональність проявляється в когнітивно-світоглядному та методологічному індивідуалізмі, пов'язаному з суб'єктивізмом. Парадигма сталого розвитку, безсумнівно, походить з теорій багатьох економічних шкіл і мислителів, але можна погодитися з С. Чаєю, що вона конкурує з парадигмою неокласичної економіки. Інструментами цієї конкуренції є такі елементи, як: модель розумного ринку, динамічна, атракторна рівновага, що враховує закон ентропії, концепція людини, що співпрацює *homo cooperativus*, заснована на гуманізмі, екологізмі та неоетизмі, а також когнітивний та методологічний холізм, що враховує глобальну перспективу.

Ці зрілі, науково сформульовані категорії та їх розвиток у працях С. Чаї та інших свідчать про те, що сталий розвиток все міцніше закріплюється в теорії економіки та екологічної економіки. Зростаючий науковий доробок у вигляді

публікацій, міжнародних конференцій, семінарів, дебатів, документів міжнародних інституцій та урядових програм висвітлює три особливості розвитку: збалансованість розвитку, його стійкість та самопідтримка. Ще більше зростає кількість і різноманітність процесів, практичних заходів, яким приписують прикметник «сталий» або, як синонім, «проекологічний», «пронавколишнєвий». Ця своєрідна «мода» на цю категорію – також у більшості прикладних робіт, особливо рекламних вищих навчальних закладів, в тому числі докторських та кандидатських дисертацій, – призводить до термінологічного хаосу, втомі від самого поняття «збалансованість» як політично (конституційно) нав'язаної концепції, з якою, отже, потрібно щось робити (якось додати до старих схем мислення), без відповідного теоретичного аналізу.

Концепція сталого розвитку має універсальний характер, оскільки її парадигма адресована не тільки економіці, але й, як уже було підкреслено, багатьом іншим науковим дисциплінам у соціальних, технічних, біологічних, а також точних науках і не тільки. Визнання заслуговує пропозиція назвати сталий розвиток інтегрованим розвитком, що вказує на цілісний/міждисциплінарний характер цього парадигми.

Можливості конкретизації цієї концепції розвитку та шанси її впровадження в конкретні наукові дисципліни, на думку Т. Бориса, обмежені двома факторами: синдромом відкидання ідеї як нав'язаної ззовні наукового середовища; трактуванням концепції та розвитку сталого розвитку - незважаючи на величезний науковий доробок - як недозрілого, додаткового принципу, приклеєного до старих парадигм; в економіці мейнстріму, в неокласичній економіці, в інституціональній економіці - через певні модифікації *homo oeconomicus*.

Такому мисленню сприяє, серед іншого, нещасливий (на думку Т. Бориса) конституційний запис про принцип сталого розвитку, а також практику, що існувала роками, «додавання» концепції сталого розвитку до Лісабонської стратегії шляхом надання більшого значення охороні навколишнього середовища

та досить поширеного вузького розуміння цієї концепції як так званого про-екологічного економічного розвитку.

Проте суперечливість і різноманітність підходів до визначення та реалізації сталого розвитку дозволяють погодитися з тим, що комплексний підхід до соціально-економічних цілей, як це робить новий прагматизм, підкреслюючи цілісність динамічного, потрібного (економічного, соціального та екологічного) сталого розвитку, є імперативом ХХІ століття. Зростає кількість фундаментальних досліджень, які проникають у політику, економіку, суспільство.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

2.1. Аналіз організаційно-функціонального супроводу забезпечення екологічної безпеки території

Екологізацією економіки є структурні зміни в усій економіці та перетворення окремих її галузей з метою зменшення споживання енергії, сировини та води, кількості вироблених забруднень та їх шкідливості. Екологізація економіки полягає насамперед у зміні цілей економічної політики та підпорядкуванні цим цілям організаційних, технічних, інвестиційних (довгострокових) заходів. У цій монографії ці заходи доповнюються вимогою інклюзивності та збалансованості (усунення дефіциту, але й уникнення надлишків).

Екологізація впливає на всі сектори економіки, на суспільство, а також на макро- та мікроекономічні явища. Вона полягає у використанні природних механізмів для зміцнення та формування економічних процесів. Вважається, що екологізація економіки є ефективним способом впровадження принципів сталого, на думку інших, збалансованого розвитку. Це досягається шляхом використання в економічній політиці адміністративно-правових інструментів охорони навколишнього середовища та соціальних стандартів.

Правильно розуміється екологізація не тільки як врахування екологічних обмежень – необхідності охорони природи, але й врахування всіх соціальних аспектів, пов'язаних з людиною. Вона вимагає відмови від виробництва, заснованого на принципі «візьми-зроби-викинь». Це створює нові виклики для розвитку у всіх секторах. З'являється попит на інновації в галузі проектування та виробництва, оскільки прагнуть розробити нове покоління продуктів/послуг з подовженим циклом експлуатації/тривалістю ефекту, які можна буде використовувати багаторазово, ремонтувати та демонтувати, а їхні елементи

використовувати повторно або піддавати переробці. Державна адміністрація та підприємці мотивовані допомагати працівникам у набутті нових навичок, необхідних для задоволення вимог так званої екологічної економіки.

Екологізація, яка найчастіше ототожнюється з природними умовами економічних процесів, є набагато ширшою категорією. Вона є найважливішою ознакою розвитку цивілізації, інтегруючи економічні, соціальні та природні чинники, що її визначають. У цьому розумінні визначається категорія екогуманізму. Вона означає партнерську взаємодію на благо всіх людей, як багатих, так і бідних, високорозвинених і відсталих у розвитку спільнот, їхніх нащадків та природного середовища.

Нові дослідницькі досвіди стосуються, зокрема, вивчення умов і можливостей закриття матеріальних циклів в економіці, з особливим акцентом на підприємствах, що надають послуги комунального господарства. Екологізація, відповідно до вимог нової парадигми соціально-економічного розвитку, вимагає обмеження надлишку – марнотратства, соціального та економічного виключення шляхом використання комунальних послуг в економіці, що забезпечують її інклюзивний (партнерський, реляційний) характер.

Екологізація може забезпечувати ефективність структурних змін у соціально-економічному розвитку всієї економіки та перетворення окремих її галузей з метою зменшення споживання енергії, сировини та води, зменшення кількості вироблених забруднень та їх шкідливості. Екологізація впливає на всі сектори, а також на макро- та мікроекономічні явища.

Поняття екологізації є старою категорією, пов'язаною з лісовим, мисливським, рибальським, бджільницьким і навіть сільськогосподарським господарством. Воно полягає у використанні природних механізмів для посилення економічних процесів. Як таке, воно називається первинною екологізацією. Сучасні екологічні рухи використовують правила екологізації, розроблені в минулому, понад 200 років тому, коли вони були реакцією на безпрецедентне грабування та розкрадання лісів, що загрожувало їх повним знищенням, оскільки вже тоді вони були далекі від природного стану. Сучасне

європейське лісове господарство було не стільки економічним привласненням природних лісів (що іноді траплялося), скільки раціональною спробою впорядкувати (і врятувати) саму принципову ідею – стійкість лісу.

Правильно зрозуміла екологізація – це не тільки врахування екологічних обмежень, необхідності охорони природи, але й врахування всіх соціальних аспектів, пов'язаних з людиною. Формується категорія так званої екологічної економіки – системи, яка оптимізує потік товарів і послуг, щоб максимально використовувати сировину і звести до мінімуму кількість відходів.

Екологічна економіка розглядається як поліпшення добробуту людини та обмеження нерівності розвитку в довгостроковій перспективі без створення значного екологічного ризику та дефіциту природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Вважається, що екологічна економіка не порушує екологічних прав, задовольняє наші потреби, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольнити свої потреби, про що свого часу попереджала комісія Брундтланда. Екологічна економіка ототожнюється з екологічно стійкою економікою.

Згадані категорії та їхні різні різновиди мають свою специфіку, але й доповнюють одне одного. Автори цієї монографії розглядають їх як приклади термінологічної різноманітності, яка часто ускладнює розуміння та впровадження певної категорії. Диференціація категорій, пов'язаних з екологізацією, впливає з того факту, що цей термін не є автономним. Як іменник, він конкретизує дії, процеси, що визначаються прикметниками «екологічний», «проекологічний», «екологічний», «проекологічний», які вільно використовуються багатьма дослідниками, авторами, політиками у багатьох різних економічних, фінансових, технічних, технологічних, політичних, поведінкових категоріях. У загальному розумінні «екологічний» означає «незабруднений» (наприклад, загальновідома категорія «чисте виробництво», «чистіше виробництво»), але також визначає захист природного середовища, ліквідацію відходів у природному середовищі, в якому людина є лише його

елементом. На практиці користувачі категорії «екологічний» посилаються на екологію, але екологія – це набагато більше, ніж чисте довкілля чи зелена економіка.

Поняття екології як «господарства природи» (грец. *oikos* – дім, середовище + *logos* – наука) було введено німецьким зоологом, природознавцем, філософом і еволюціоністом Ернстом Геклем у 1869 році як назва науки, основною метою якої було дослідження і пояснення взаємозв'язків між організмами та середовищем їхнього життя, взаємодії між особинами одного або різних видів, а також явищ і процесів, що відбуваються в середовищі. Початки екології сягають часів античності. Сучасна екологія зародилася в XVIII і на початку XIX століття. Її попередниками були шведський натураліст Карл Лінней, який займався, зокрема, дослідженням взаємозв'язків, що існують у природі, сукцесією рослинних угруповань, уподобаннями рослин і тварин щодо місць проживання, моделями розміщення та способами поширення організмів, англійський економіст Томас Мальтус (згаданий у розділі I), попередник популяційної екології та автор опублікованої в 1798 році теорії перенаселення (мальтузіанства), яка проголошувала необхідність обмеження приросту людського населення, та німецький натураліст Олександр фон Гумбольдт, який виділив і описав рослинні угруповання та займався дослідженням залежностей між розміщенням видів і кліматичними умовами.

До сфери екології також належать явища та процеси, що відбуваються в межах екологічних систем - біоценозу, екосистеми, біому та біосфери (зокрема динаміка чисельності популяцій, виникнення адаптацій та формування життєвих стратегій організмів, утворення та динаміка біоценозів, просторове розміщення організмів, процеси сукцесії, виникнення та збереження видового різноманіття, функціонування та стабільність екосистем, потік енергії та кругообіг речовин в екосистемах та біосфері).

Екологія є міждисциплінарною наукою (а не лише озелененням економіки), що використовує знання з ботаніки, зоології, мікробіології, етології, фізіології, генетики, еволюціонізму, біогеографії та геохімії; окремі її розділи виділяються

на основі предмета дослідження, методології або рівнів біологічної організації живих організмів. Основними розділами екології є популяційна екологія (що вивчає вплив біотичних та абіотичних факторів середовища на щільність, просторове розміщення, чисельність та вікову структуру популяцій), екологія біоценозів (що вивчає вплив міжвидових взаємодій на структуру та організацію біоценозів), екологія екосистем (вивчає потік енергії та кругообіг речовин між біотичними та абіотичними компонентами екосистеми) та екологія біосфери (вивчає вплив потоку енергії та кругообігу речовин на функціонування та розміщення живих організмів у біосфері).

У цьому описі варто звернути увагу на категорію екосистем, які часто помилково вважають синонімом середовища, а особливо природи. Як екологія, так і екосистема (потік енергії та кругообіг речовин, в яких відбувається надання послуг для економіки та людей) не замінюють і не вичерпують значно вужчі поняття «екологічний», «екологізація», «середовище», «просередовищний». Більше того, спеціалізація знань авторів досліджень і публікацій та їх право на диференціацію (і моду на відмінності) досліджуваних категорій не звільняють їх від відповідальності за термінологічний хаос і відчуття недостатності знань читачів.

В екологічній економіці розрізняють біологічні та технічні матеріали. Біологічні матеріали – це харчові продукти, рослинні відходи, деревина та текстильні волокна, які споживаються, а потім повертаються в навколишнє середовище у вигляді компосту або добрива для відновлення поживних речовин у ґрунті та/або переробляються для виробництва енергії з відновлюваних джерел. Технічні матеріали зберігаються, використовуються повторно, відновлюються або багаторазово переробляються в системі замкнутого циклу. Ця система є енергоефективною і максимально використовує відновлювані джерела енергії, що призводить до зниження викидів парникових газів. Екологічна економіка вимагає відмови від виробництва, заснованого на принципі «взьми-зроби-викинь». Це створює нові виклики для розвитку у всіх секторах. Зростає попит на інновації в галузі проектування та виробництва, оскільки існує прагнення

розробити нове покоління продуктів з подовженим циклом експлуатації, які можна буде використовувати багаторазово, ремонтувати та демонтувати, а їхні елементи використовувати повторно або піддавати переробці. Державна адміністрація та підприємці мотивовані допомагати працівникам у набутті нових навичок, необхідних для задоволення вимог екологічної економіки.

Сьогодні екологізація є парадигмою розвитку ринкової економіки. Екологізація ринкової економіки полягає в: створенні ринків, інтеграції заходів з іншими політиками, співпраці з іншими політиками, спостереженні за формуванням ринків, стимулюванні/підтримці проєкологічної трансформації ринку, свідомому відмові від дій.

Вибори та ринкові дії завжди обумовлені - йдеться про існування більш вигідних альтернатив, у тому числі екологічних. Немає достатніх досліджень рентабельності процесів екологізації, а проблеми, пов'язані з цим, виходять за рамки даного дослідження. Однак варто додати, що екологізація може призвести до підвищення ефективності процесів господарювання завдяки так званому *мультиплікатору чотири*. Він був описаний у звіті для Римського клубу в 1999 році. Його навіть називають революцією ефективності. Згідно з цим механізмом, реалізація екологічних заходів дозволяє подвоїти добробут і вдвічі зменшити споживання природних ресурсів. Описано 50 прикладів і показано парадокси цивілізації та економіки. Також представлено проєкти альтернативних екологічних рішень.

2.2. Оцінка стану управління екологічною безпекою території

Теорія економічного порядку відноситься до недооціненого доробку економічних шкіл. Економічний порядок відрізняється від кейнсіанства врахуванням мікроекономічного виміру процесу господарювання. Під економічним устроєм дослідник ордолібералізму П. Піш розуміє рамкові умови, або правила гри, що діють для економічних суб'єктів у їхній діяльності на ринку. Дослідження, що інтегрують економічний устрій і хід процесу господарювання

в їхніх взаємних, двосторонніх взаємозалежностях, повністю відповідають сучасним вимогам до економічної науки. Основний парадигма цих досліджень зводиться до твердження, що ефективно та справедливо з соціальної точки зору функціонуючий ринок можливий лише за умови існування економічного порядку, який створює для цього сприятливі рамкові умови.

Теорія порядку є своєрідним мостом між традиційною економікою, до якої належать неокласична та неоліберальна економіка, та новою економікою, основним напрямком якої є інституційна економіка, в тому числі економіка сталого розвитку. Традиційна економіка мало цікавиться природними ресурсами та справедливим розподілом всередині поколінь та між ними. Критика цієї слабкості економіки дозволила розробити економіку сталого розвитку, яка, крім праці та капіталу, визнає рівноправним фактором виробництва також природні ресурси та їх охорону.

Охорона навколишнього середовища цікавить як ринкову економіку, так і економіку сталого розвитку, але їхні позиції є різними. Прихильники вільного ринку (зокрема Гері Беккер, Мілтон Фрідман, Альберт О. Гіршман) займають у цьому питанні обережну позицію. Вони вважають загрози, пов'язані з викидами забруднюючих речовин, у тому числі вплив на глобальну кризу, перебільшеними, не поділяють думки про те, що капіталізм несе головну відповідальність за забруднення навколишнього середовища, підкреслюючи, що в соціалістичних економіках ситуація набагато гірша. Натомість «екологісти» часто надмірно стурбовані майбутнім планети, іноді будують утопічні ідеї, яких самі не розуміють. Вони не несуть відповідальності за знання про функціонування суспільства, природи та економіки. Наприклад, теорія та політика захисту клімату побудована на сумнівному припущенні, що економіка та споживачі є основним джерелом викидів парникових газів.

Захист навколишнього середовища став предметом досліджень та дискусій в університетах, а також діяльності урядів та угруповань держав, включаючи Європейський Союз (ЄС), шляхом створення економічної та екологічної політики. Вони спрямовані на пошук відповіді на питання, як ми можемо

користуватися економічним зростанням і вищим рівнем життя, не забруднюючи при цьому повітря, не отруюючи воду, не засмічуючи землю, не порушуючи спокій у природі та в соціальному оточенні. Виникають також питання про зворотну залежність, тобто про внесок екосистем в економіку та споживання. У цій перспективі повага та захист навколишнього природного середовища є не лише проявом турботи держави та суспільства про навколишнє середовище з цивілізаційних міркувань, але й необхідністю отримання недооціненого досі виробничого фактора – послуг екосистем, що зумовлюють усі економічні та життєві процеси.

Основним способом операціоналізації дій держави та ЄС у сфері охорони навколишнього середовища є національні, міжнародні та глобальні стратегії та програми. Однією з найбільш цінованих і розвинених сфер є захист клімату, спрямований, зокрема, на емітентів парникових газів, у тому числі вуглекислого газу (CO_2), і водночас на бенефіціарів благ та послуг екосистем, у тому числі джерел палива, кисню, повітря, води.

Взаємодія навколишнього середовища та економіки, що відбувається самостійно на основі природного права, не може бути залишена напризволяще. Необхідна система – план формування економічних процесів у природному та соціальному середовищі, що знаходить своє вираження, зокрема, у створенні та впровадженні економічної політики. Вона активізує ті форми устрою, які відповідають природі речей і природі людини, сенсово поєднуючи їх різноманітність в єдине ціле. Ця ідея визначається як порядок, також званий *Ordo*, що описує вже визначений економічний порядок. Економічний устрій, а особливо прагнення до нього, вимагає інтеграції та синергії як природного, так і встановленого порядку. Людина живе в конкретному устрої, яким часто не задоволена. Вона постійно шукає кращого порядку, більш корисного і справедливого - гідного устрою, беручи участь у його створенні та змінах, але також користуючись змінами, створеними державою, соціальними групами, міжнародними інститутами, включаючи встановлене право.

Екологічні питання, а особливо охорона навколишнього середовища, вимагають економічного порядку і є його елементами. Цей порядок не може формуватися лише спонтанно (конфлікти інтересів окремих осіб і соціальних груп, конфлікти інтересів держав, синдром трагедії спільного пасовища). Все частіше він встановлюється державою та міжнародними організаціями, які декларують (але не гарантують) повагу до природного порядку, тобто об'єктивних процесів, що відбуваються без волі та участі людини в природі, в її екосистемах.

Виникає питання, чи створення екологічного права та його операціоналізація, прийняття та рекомендація різних проєкологічних заходів (загально відомих як «зелені»), що можна визначити як встановлений екологічний порядок (зокрема у формі правових норм, стратегій та програм охорони навколишнього середовища), формує зміни економічного устрою, а особливо спонтанної поведінки, яка стає все більш поширеною в умовах все більшої свободи – економічної свободи. Порядок становить загальні принципи, яким має підпорядковуватися сукупність формальних і неформальних інститутів, що регулюють цілі та інструменти, які формують поведінку суб'єктів і людини щодо природи в процесах виробництва і споживання.

Повага до природи, охорона навколишнього середовища - як потреба людини, підприємця, споживача і держави - може впливати на зміни економічного устрою шляхом впровадження нових принципів функціонування і розвитку (наприклад, принципів екологізації економіки). Але й нові економічні системи - наприклад, ринкова економіка, приватизація засобів виробництва, у тому числі деяких ресурсів навколишнього середовища, наприклад, лісів - можуть змушувати до змін у регулюванні, нових інструментів, нових інститутів екологічної політики. Відносини між економікою та навколишнім середовищем є джерелом численних і складних порушень, конфліктів, збурень цих відносин, що може призвести до дрейфу (глобальних загроз) у всіх елементах економічного устрою, зокрема до обмеження економічної свободи та/або відсутності доступу до чистого навколишнього середовища чи екосистемних послуг.

Необхідність вжиття заходів щодо поваги до навколишнього середовища, його ресурсів та екосистемних послуг створює об'єктивні передумови для змін у всіх елементах економічного устрою (зміни прав власності, стандартів виробництва, правових норм тощо). Багато що вказує на те, що створювана система охорони навколишнього середовища є надто бюрократичною, дорогою для платника податків, позбавленою базових знань, що створює надмірні та безглузді вимоги, обмежує свободу численними нормами та сприяє корупції. Тож чи правильним є припущення, що встановлений екологічний порядок обмежує спонтанні дії в економіці та послаблює можливі в цьому контексті ефекти синергії екологічного та економічного устрою? Це можна проілюструвати на прикладі сучасних викликів, пов'язаних із сталим розвитком, що стосуються, зокрема, загроз цивілізаційному розвитку, економічної політики або кліматичної та енергетичної політики.

Порядок встановлює впорядкування за зразками, які можуть бути спонтанними, самовільними або нав'язаними ззовні (встановленими). Зразки - норми - стандарти - охоплюють сукупність неформальних і формальних інститутів, пов'язаних між собою в процесі регулювання певної сфери суспільно-економічного життя або певного її аспекту. У даній роботі цим аспектом є екологічні умови економічного порядку, який є більш загальною категорією - соціальною (надпорядкованою екологічному порядку і навіть економічному порядку). Загальний порядок на рівні держави (або групи держав) визначає, як організовуються окремі порядки в суспільстві та як вони мають реалізовуватися і координуватися. Цей порядок пов'язаний із відомим у стародавній філософії архітектурним планом світобудови, який дозволяв сенсово поєднати різноманітність у єдине ціле. Ця ідея, яка отримала назву *Ordo*, виникла в середньовіччі і мала значний вплив на структуру всієї середньовічної культури.

Економісти шукають можливості використання порядку в моделях і стратегіях соціально-економічного розвитку. Теоретичні основи спрямовані головним чином на пояснення механізму підприємництва у створенні добробуту суспільства, меж економічної свободи та ринку, а також втручання держави у

прийняття та реалізацію підприємницьких заходів в економіці. Економісти не мають єдиної думки щодо ролі держави та ринку в економіці. Ознайомлення з поглядами видатних вчених, минулих і сучасних, є одним з найважливіших ключів до розуміння економіки, в тому числі вміння оминати найпоширеніші методологічні пастки в інтерпретації економічних теорій і документів. До таких німецьких економістів, що жили на рубежі XIX і XX століть, належать Людвіг Ерхард і Вальтер Еукен.

Ерхард розробив власну економічну політику і застосував її для відновлення країни та зруйнованої економіки Німеччини після Другої світової війни. В основі цієї політики лежить ордоліберальний економічний устрій, розроблений, зокрема, Вальтером Еукеном. Досвід Ерхарда, науковий доробок та сформульовані Еукеном принципи економічної політики виявилися ефективними для німецької економіки навіть у важкі часи. Теза дослідження полягає у визнанні підприємництва в політиці Ерхарда та в теоретичних засадах економічної політики Еукена як рушійної сили розвитку, ефективної не тільки в післявоєнний період, але й у сучасних післякризових економіках.

Завданням економічної політики є вибір інструментів відновлення та підтримки ринкової рівноваги. Для Ерхарда це були валютна реформа та умови повної зайнятості, гарантування стабільності цін, ефективний обіг страховок. Інфляція в часи Ерхарда оцінювалася як аморальний засіб відновлення ринкової рівноваги. Приведення виробників і споживачів на твердий ґрунт економічного реалізму може бути досягнуто шляхом запровадження стимулів до заощадження, у тому числі відчутних податкових пільг. У концепції SGR Ерхарда метою є повна зайнятість, що вимагає рівноваги виробництва, рівноваги праці, рівноваги інвестицій та заощаджень, а також ринкової рівноваги (попиту та пропозиції). Практика економічних дій часто відхиляється від цього модельного підходу і спричиняє багато проявів нерівноваги, яка в довгостроковій перспективі становить серйозну загрозу соціально-економічному розвитку.

Розроблена Еукеном теорія економічного устрою є позачасовим науковим досягненням, оскільки, на думку П. Писза, подолати існуючий дуалізм між

історичною школою економічного мислення та неокласичною теорією. Згідно з ідеями історичної школи, економіка, на думку Еуккена, повинна служити економічно активному суспільству своїми знаннями.

Для Еуккена, особливо в перекладах його текстів, категорія порядку (Ordnung) означає устрій, тобто форми, в яких відбувається економічний процес. Але підкреслюється, що таке розуміння історичного значення устрою Еуккен «оживив» новим змістом - порядком, який відповідає сутності людини і речей (ідей, цінностей), має міру і рівновагу.

Економічна політика повинна враховувати, що якщо держава включає до приватної власності значну частину виробничого апарату, то вона тим самим змушена централізовано керувати економічним процесом. Тоді держава не є вільною.

Колективна власність дає можливість виникнення набагато більшої і гострішої соціальної нерівності, ніж приватна власність. Колективна власність виробничого апарату є інструментом панування. Думка, що колективна власність вирішує соціальні питання, є ефективною ідеологічною зброєю в боротьбі за владу. Поєднання централізованого управління економічним процесом, заснованим на колективній власності, є, на думку Еуккена, найнебезпечнішим типом економічного устрою.

Встановлення економічного порядку відбувається шляхом виділення принципів устрою. Еуккен сформулював дві групи принципів конкурентного економічного устрою: конституційні принципи та регулятивні принципи. Основою підприємництва, заснованого на порядку, є конституційні принципи, які можуть стати основою екологізації соціально-економічного розвитку.

Сформований екологічний порядок, подібно до інших сформованих і спонтанних порядків у суспільстві, створює і/або піддається, особливо в довгостроковій перспективі, загрозам розвитку. Сучасні загрози є поширеними, інтенсивними, візуалізованими, а отже, мають глобальний характер. Глобальні загрози поділяються на три групи: світові (відсутність світового порядку), основні (політична та політична криза, економічна криза, соціальна криза,

демографічні зміни) та ті, що пов'язані з виживанням (нестача певних благ, відсутність роботи, погані умови життя). Екологічні загрози є характерною рисою, зокрема, загроз виживання і, можна додати, загроз, пов'язаних із «заповітом» для майбутніх поколінь. Варто згадати шість груп цих загроз.

- проблеми, пов'язані з постачанням продовольства, питної води, сировини (доступність і конкуренція, війни, наприклад, за нафту, газ), руйнування навколишнього середовища;
- проблеми ринку праці (нерівновага, безробіття, технічний прогрес, що витісняє працю людей - наприклад, роботизація, затримка ефекту освіти - цикли надлишку та нестачі фахівців);
- загрози з боку нових технологій (небезпечні винаходи), імітаційний спосіб розвитку - нечесна конкуренція між державами та діяльність транснаціональних корпорацій, маргіналізація вітчизняної науки;
- великий масштаб міграційних процесів, що порушує національні ринки праці, погіршує культурну ситуацію, призводить до соціальних конфліктів;
- конкуренція між існуючими державами, що походять з євроатлантичної цивілізації, та деякими країнами з групи країн з перехідною економікою, що загострює боротьбу за сировину, ринки збуту, нові технології;
- можливість військових конфліктів, у тому числі в кіберпросторі, завоювання космосу, регіональні конфлікти.

В основі всіх цих загроз лежить взаємодія держав (економік), що належать до різних економічних рівнів, різних економічно-технічних цивілізацій. Це породжує джерело конфліктів через розбіжності інтересів (у тому числі в сфері поваги до навколишнього середовища та відповідальності за його руйнування) домінуючих гравців, які нав'язують свої рішення. Світ залишається в постійній і поглиблюється нерівновазі, що означає відсутність порядку і вимагає постійного прагнення до відновлення порядку і рівноваги. Відсутність таких прагнень порушує всі соціально-економічні порядки, в тому числі екологічні, оскільки часто від них відмовляються на користь екстенсивного економічного зростання або конкуренції за цінові переваги (знищення сировини, в тому числі палива,

наприклад випалювання нафти на нафтових родовищах, затоплення продовольства в океанах для підтримки високих цін на нього).

Цьому сприятиме формування системи екологічних паспортів в Україні (рис. 2.1.).

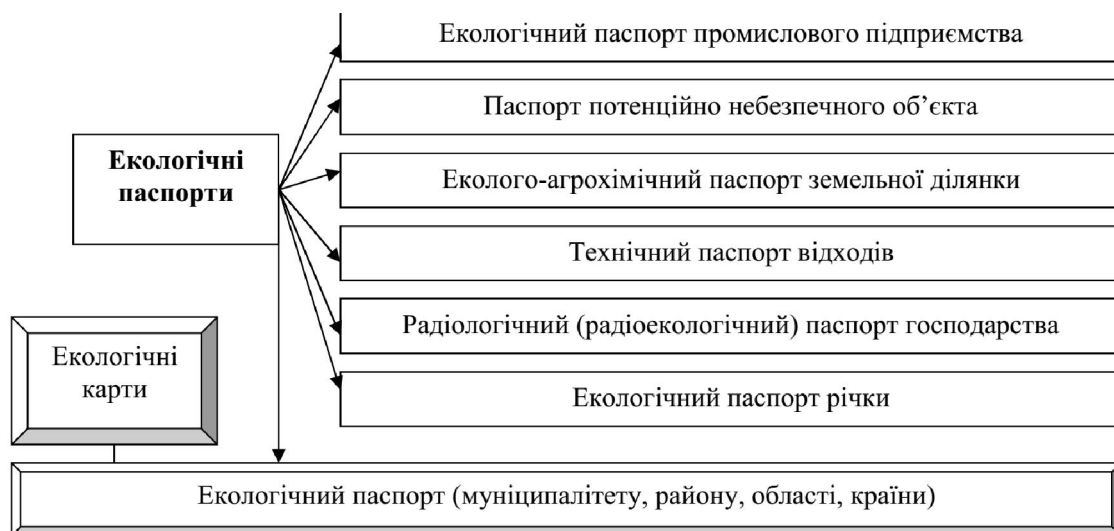

Рис. 2.1. Система екологічних паспортів в Україні

Існуючий екологічний порядок є суперечливою категорією. Ця суперечність стосується всіх аналізованих понять, які М. Мішевський називає «збігом» і намагається зробити їх зрозумілими та корисними один для одного. У багатьох публікаціях та дебатах щодо порядку вони розглядаються як взаємозамінні, як синоніми, відповідно до нагоди, а не до проблеми та її змісту і місця в економічному процесі. Розробка концептуальних основ політики формування або самоформування економічного порядку вимагає подальших досліджень та конкретизації, оскільки положення теорії встановленого порядку (Еукен) та спонтанного порядку (фон Гаєк) надають політиці лише загальні вказівки, не визначаючи форму її програм або заходів, що реалізуються на їх основі. Цей висновок підтверджує труднощі в операціоналізації категорій устроїв у різних галузях науки і знань, включаючи філософію, соціологію та економіку, а також математику, хімію, фізику чи біологію.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЇ

Соціально-економічний розвиток вимагає освіти на всіх рівнях. Освітні виклики мають важливе значення як з точки зору економіки, так і суспільства, адже інвестиції в кваліфікацію людини, в освіту – за рахунок як державних, так і приватних коштів – видаються найдешевшим способом підвищення конкурентоспроможності економіки та соціального капіталу, а також прискорення розвитку.

Людство перебуває в процесі глибокої трансформації, що складається з глобалізації, розвитку інформаційного суспільства та супутніх загроз, пов'язаних із хворобами та змінами клімату. Пріоритети освіти, які є складовими програми навчання ЄС, – це зосередження на загальній культурі, розвиток придатності до зайнятості та здатності до економічної активності, а також необхідність оволодіння кількома мовами Співтовариства. Ці складові програми навчання суперечать консервативному баченню освіти виключно через призму місцевого середовища. Консервативне бачення освіти означає погляд у минуле і неприйняття змін. Європейська програма освіти передбачає розширення свободи особистості та самореалізацію людини на противагу стагнації та застою, що характерні для багатьох місцевих середовищ. Освіта має прямий зв'язок із сприйнятливістю особи до змін та інновацій. Людина, яка здобуває знання, по-іншому реагує на зміни та інновації, ніж та, яка зупинилася у своєму освітньому розвитку на певному рівні. Навчання дає можливість розширити економічну та соціальну уяву, а також екологічну у зв'язку з глобальними змінами клімату та наслідками цього процесу. Протягом десятиліть ми володіємо знаннями, отриманими в результаті попереджень про наслідки руйнування навколишнього середовища, і, незважаючи на це, воно продовжує руйнуватися, спричиняючи все більші витрати. Освіта через навчання та виховання формує розум і особистість. XXI століття вказує на нову роль неформальної (позашкільної) освіти у зв'язку з

доступом до Інтернету та великою просторовою мобільністю. Програма освіти ЄС стикається з перешкодами, що значною мірою впливають з досвіду минулого, сформованого епохою, якої сьогодні вже немає. Системи освіти в багатьох країнах надають знання, часто історичні, але не вчать співпраці і досі не вчать колективного (групового) вирішення проблем. Дотеперішня традиційна освіта зосереджувалася на досягненні індивідуальних результатів, а не на формуванні у учня чи студента здатності до співпраці в групі. Нова освіта рекомендує інтегровану систему набуття знань. Традиційна освіта критикується за те, що ігнорує або пригнічує відповідальність вчителя, який є первинним джерелом знань.

У тій же публікації та під час конференції Малгожата Бурхард-Дзюбінська обговорює напрямки кліматичної політики Європейського Союзу. Зокрема, розвиваються та багатим емпіричним матеріалом підтверджуються: система торгівлі квотами на викиди, розвиток залучення Європейського Союзу до захисту клімату – прорив у глобальній співпраці відбувся у 2015 році під час Конференції, чиста планета для всіх, Європейський зелений курс, пакет «Готові до 55».

14 липня 2021 року Європейська Комісія прийняла низку законодавчих пропозицій, в яких визначила, як вона має намір досягти кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року, включаючи проміжну ціль щонайменше 55% чистого скорочення викидів парникових газів до 2030 року.

Наприкінці авторка формулює оптимістичний висновок: Структурні зміни в європейській економіці та політика підтримки відновлюваних джерел енергії та енергоефективності вже призвели до незалежності економічного зростання від викидів парникових газів та споживання енергії. Дослідження інтегрованої емісійності ВВП в Україні, проведені раніше в Кафедрі промислової та екологічної політики Київського університету імені Тараса Шевченка, вказують на зростання цієї емісійності та залежність від кількості зайнятих та часу роботи в економіці. Тому варто продовжувати дослідження в цій галузі.

В іншому розділі того ж дослідження стверджується: «Європейський зелений курс також передбачає, що переведення промисловості на низькоемісійні

шляхи, відповідно до принципів циркулярної економіки, займе в ЄС близько 25 років. Метою Європи є, серед іншого, зниження викидів, що супроводжують виробництво сталі, хімікатів та цементу».

Прогнози показують, на думку Конрада Прандецького, великий ризик виникнення сильних негативних наслідків зміни клімату. Їх спектр дуже широкий – від руйнування навколишнього середовища, міграції та пов'язаних з цим напружень, до конфліктів за ресурси (переважно питну воду) і війни, що змінить глобальний баланс сил, або соціальної революції, яка повалить існуючі соціальні структури та економічні відносини.

Е. Бінчик посилається на одного з членів Римського клубу та інвестора Чарльза Клесснера, який вказує на стратегічне значення декарбонізації та адаптації до зміни клімату, що вимагає безумовної трансформації ключового фінансового сектору, який повинен навчитися системно враховувати сучасні екологічні та соціальні ризики. Екологічні витрати розвитку більше не можуть бути екстерналізовані в рамках економічних моделей.

Це підсилює значення обговорюваних у попередніх розділах Компаса системних змін та рекомендованих ним заходів, зокрема переосмислення десяти основних категорій, серед яких фінанси, у напрямку так званого сталого фінансування з використанням стратегії ESG.

Системних змін повинні навчатися підприємці, студенти, викладачі. Викладачі українських вищих навчальних закладів спробували залучити студентів до вивчення сталого фінансування та стратегій ESG, направивши їм оцінювальний опитувальник, дії, визначені в урядових та експертних документах на користь сталого розвитку. Студенти вищого економічного (професійного) навчального закладу – магістратури, в рамках предметів, що викладаються їм: Фінанси сталого розвитку та Фінансування підприємств комунального господарства – отримали анкету, розроблену викладачем. Таких анкет було кілька, у цій монографії ми наводимо результати та коментарі до анкети, що стосується десяти системних змін – так званого «Компаса Римського клубу», вже обговореного в розділах I-II. В анкеті було зведено до купи напрямки системних

змін (раніше обговорені на лекціях) і запропоновано студентам суб'єктивно оцінити ступінь їх розуміння та суб'єктивно оцінити їх важливість для підприємств комунального господарства як найбільш чутливих до соціально-економічного оточення. Метою опитування було перевірити, наскільки запропоновані заходи – системні зміни – є зрозумілими для студентів магістратури та наскільки вони оцінюють їх важливість для підприємств комунального господарства, про які вони не тільки навчаються, але й є їх працівниками та/або споживачами послуг. Це дослідження має риси методу мозкового штурму, проведеного на великій групі студентів у формі присвоєння балів (0-10) та вписування коментарів, що пояснюють кількість присвоєних балів. Отримано понад 900 оцінок. Середній рівень розуміння сутності системних змін оцінено на 6,57 бала з 10 можливих, при низькому стандартному відхиленні 2,48. Важливість системних змін для підприємств комунального господарства оцінено в середньому на 7,14, при ще нижчому стандартному відхиленні. Найвищий рівень розуміння отримала зміна: Нове визначення управління: поділ суверенітету та співпраця – 7,21, при низькому стандартному відхиленні, що становить 2,10. Найвище оцінили важливість для підприємств комунального господарства: Переосмислення фінансів – всебічна підтримка організаційного процесу в досягненні цілей – 7,78, при ще нижчому стандартному відхиленні 2,01. Найнижче оцінено рівень розуміння зміни: Переосмислення стимулів: впровадження реальності соціальної та природної вартості капіталу, 5,57 при стандартному відхиленні 2,77. Найнижче оцінено рівень важливості для підприємств комунального господарства: Переосмислення стимулів: впровадження реальності соціальної та природної вартості капіталу, з оцінкою 6,34 та відхиленням 2,41. Суб'єктивна оцінка важливості системних змін для підприємств комунального господарства є відносно вищою, ніж оцінка рівня розуміння змін загалом. Варто додати, що середні результати оцінок за обома критеріями перевищують 5 балів. Це дозволяє вважати, що студенти ставляться до цих системних змін серйозно, критично і з визнанням їх важливості для підприємств комунального господарства.

Це підтверджує диференційований розподіл суб'єктивних оцінок рівня розуміння окремих напрямків системних змін щодо оцінок важливості цих змін для підприємств комунального господарства. Зовнішньо краще розуміння системних (напрямних) змін студенти пов'язують з нижчою оцінкою їх важливості для підприємств. Варто додати, що змістовна оцінка системних змін, проведена автором анкети (співавтором цієї монографії), була значно нижчою, ніж оцінка, дана студентами. Підкреслюємо, що це була суб'єктивна оцінка студентів, але на рисунку 2 можна помітити цікаві, важливі для підприємств комунального господарства напрямки системних змін: переосмислення фінансів (середня оцінка 7,78), нове визначення управління (7,53) та нове визначення конкурентоспроможності (7,51). Більш глибоке вивчення студентами (а також викладачами) системних змін видається необхідним і є умовою їх впровадження в економічну практику, зокрема в сфері інвестування. Більше того, освіта в цій галузі не повинна полягати лише в лекціях, а також – або навіть передусім – в активній участі студентів у процесі визначення та розуміння заходів, спрямованих на сталий розвиток.

Простота дослідницької методики та водночас висока репрезентативність дослідження дозволяють з великою обережністю зробити висновок, що програми заходів на користь сталого розвитку, як урядові, так і експертні, на думку студентів, є важливими для підприємств комунального господарства, але потребують конкретизації, поліпшення узгодженості між собою та значного спрощення описів.

Одне з основних питань в економіці стосується того, хто повинен займатися виробництвом певних товарів і послуг. Шукаючи відповідь, слід замислитися над тим, які товари має виробляти держава. Щоб знайти відповідь на ці питання, необхідно глибоко дослідити проблему людських потреб, які визначаються як прагнення до споживчої цінності (товарів і послуг), що впливає з досягнутого економічного та культурного розвитку людства. Потреби людей мають певні особливості; є такі, які можуть бути задоволені лише колективно. Реципієнтом такого роду потреб є певна спільнота (наприклад, мешканці однієї

громади). Існує також багато індивідуальних потреб, за задоволення яких відповідає державний сектор – з огляду на їх соціальне значення та економічний і цивілізаційний розвиток держави. Серед таких потреб можна назвати, наприклад, основні потреби в освіті або охороні здоров'я. Як загальновідомо, держава забезпечує громадян різноманітним спектром послуг, що в економічній теорії ототожнюється з поняттям публічних послуг.

Громадські послуги мають специфічні особливості, тісно пов'язані з поняттям класичного суспільного блага, а саме: певна процедура оплати за їх надання, відсутність виключення з їх споживання, примусовість споживання, обмеження свободи вибору, використання, як правило, державного майна для їх виконання, суспільна корисність.

На рис. 3.1. показано компоненти збалансованого розвитку Тернопільської області.

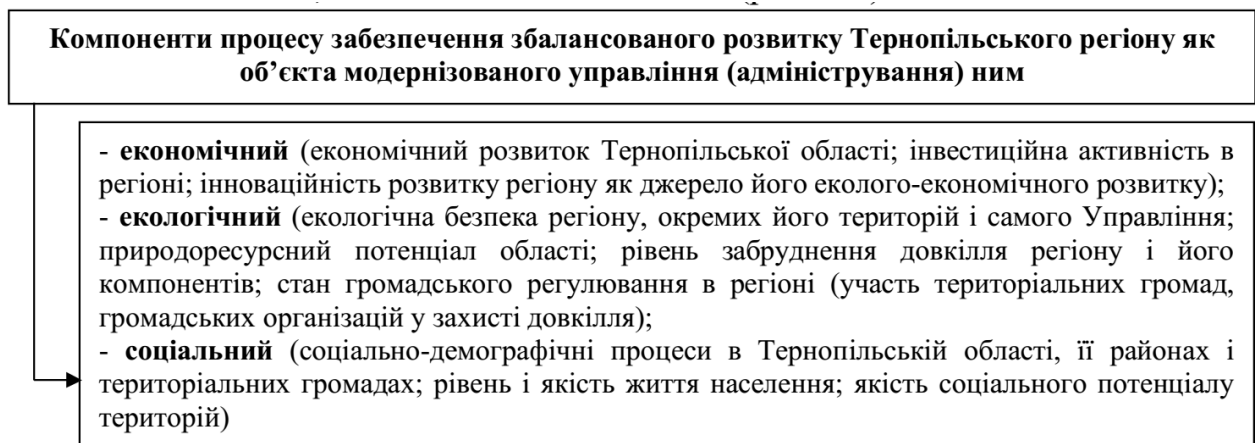

Рис. 3.1. Компоненти процесу збалансованого розвитку Тернопільської області

З огляду на останню з наведених ознак, що визначають оригінальність публічних послуг, багато авторів вважають, що товари та послуги мають характер суспільної корисності. Водночас вони надають цьому поняттю певні ознаки: задоволення основних потреб, які є загальновідчутними; створення позитивних зовнішніх ефектів для споживачів; зв'язок з об'єктами, що обслуговують певну територію, які характеризуються стійкістю та технічною неподільністю; висока капіталомісткість та частка постійних витрат у діяльності; неможливість

визначення цін на ринковому рівні; реалізація через державні суб'єкти з використанням державного майна або регулювання державою, коли виконавцями державних завдань є приватні суб'єкти.

З цих міркувань випливає поняття послуги загального користування, економічне визначення якого практично не існує. Тісний зв'язок поняття послуги загального користування з поняттям послуги *sensu largo* є найдоречнішим способом визначення досягнень економічної науки в цій галузі.

Термін «суспільна корисність» пов'язаний з поняттям послуг технічної інфраструктури. Серед суб'єктів господарської діяльності існує певна група, належне функціонування якої є необхідною умовою належного функціонування як всієї національної економіки, так і окремих домогосподарств. Ця сфера господарської діяльності користується технічною інфраструктурою, яка також називається економічною, і яку складають, зокрема, підприємства громадського транспорту, міського очищення, водопостачання, тепло- та електропостачання, газопостачання.

Вільний доступ до послуг економічної інфраструктури, обсяг яких постійно змінюється внаслідок цивілізаційно-економічного розвитку, є основною умовою нормального існування людини та ведення господарської діяльності. З цієї причини органи державної влади вирішують втручатися, особливо в ті сфери, де ринковий механізм не гарантує належного (очікуваного з точки зору органів державної влади, що представляють громадян) розподілу послуг загального користування - саме це і є послуги загального користування.

Завдання комунального господарства слід визначати за їх специфічною метою, якою є поточне та безперервне задоволення колективних потреб населення за допомогою специфічних засобів, шляхом надання загальнодоступних послуг, що характеризуються покладеною законодавчою владою відповідальністю державної адміністрації за їх надання.

Реалізація завдань комунального господарства, як уже згадувалося в розділі III, покладається на державну адміністрацію. Особливу роль у задоволенні колективних потреб, наданні послуг комунального господарства

відіграє місцеве самоврядування, тобто органи місцевого самоврядування. Багато із законодавчих завдань, що належать до компетенції окремих органів місцевого самоврядування і виконуються в урбанізованих районах, мають характер комунального господарства – це так звані послуги, що надаються в рамках комунального господарства. З терміном «комунальне господарство» пов'язане поняття комунального майна. Комунальне майно, яке є результатом комунального господарства, - це послуги, що надаються в зазначених сферах, які характеризуються необхідністю надійного надання (в певний час і в певному місці) в соціальному вимірі. Ненадання цих благ або забезпечення їх неналежним чином має істотні наслідки для соціального та економічного життя, особливо в урбанізованих районах.

Основною галуззю комунального господарства є місцевий громадський транспорт. Людська та економічна діяльність пов'язана з необхідністю переміщення людей, вантажів та інформації. Щодня мільярди людей переміщуються, щоб задовольнити основні потреби, пов'язані з доїздом до роботи, школи, магазину, управління, лікарні або іншого об'єкта. В урбанізованих районах для цього використовується місцевий громадський транспорт. Міський транспорт є важливим елементом сучасного урбанізованого світу, оскільки дозволяє мешканцям міста ефективно дістатися з одного місця в інше. Він має прямий вплив на якість життя, особливо найменш захищених верств населення, які не мають коштів на придбання власного транспорту або не можуть ним користуватися через інвалідність. Крім того, місцевий пасажирський транспорт, який залучає клієнтів, які мають і можуть користуватися автомобілем, сприяє зменшенню шуму, зниженню рівня викидів вихлопних газів, мінімізації заторів на дорогах та кількості ДТП, створюючи додаткові позитивні зовнішні ефекти.

Спроба визначити міський (місцевий) транспорт на основі аналізу зазначених законодавчих актів, а також посилання на закон про самоврядування громад, у світлі прийнятого в цій монографії визначення, призводить до висновку, що міський транспорт має одну з основних характеристик послуг

загального користування, тобто накладену законодавчою владою відповідальність на державну адміністрацію за його надання.

З виділеної області виокремлюється основна комунальна послуга загального користування, яка є ключовою для належного соціально-економічного розвитку кожного міста у світі. Зазвичай саме державний сектор несе відповідальність і визначає сферу надання комунальних послуг загального користування, зважаючи, з одного боку, значення цих послуг для суспільства і належного функціонування економіки, а з іншого – економічні вигоди. На практиці, з урахуванням організаційно-правових форм надання послуг комунального господарства (визначаються на основі власності економічної інфраструктури та способу її управління), місцева державна адміністрація обирає або створює суб'єктів, відповідальних за надання цих послуг - комунальні підприємства комунального господарства. Тут слід підкреслити, що використання терміна «комунальне» не стосується власності цих підприємств, а відповідно до наведеного вище визначення комунальних благ, комунальними підприємствами називаються суб'єкти, що надають ці блага, незалежно від виду їх власності. Хоча проблема форм надання комунальних послуг на рівні гміни є добре вивченою, знання про комунальні підприємства не є повними. Причина невеликої поширеності проблеми комунальних підприємств полягає головним чином в аналізі лише окремих форм власності суб'єкта, що надає комунальні послуги (приватний проти державного). Тим часом сучасна соціально-економічна реальність показує, що в актуальних аналізах важливими є також інші фактори, що впливають з виняткової ролі та значення цих підприємств. На рис. 3.2. наведено пропоновані принципи модернізованого управління збалансованим розвитком Тернопільського регіону як наряду вдосконалення адміністрування екологічної безпеки території.

Комунальні підприємства можна описати таким чином: вони були засновані органом місцевого самоврядування (громадою), який є єдиним засновником і учасником (акціонером) такої юридичної особи; вони були

засновані з метою виконання певних публічних завдань; ці завдання були визначені в акті про створення; вони здійснюють свою діяльність на публічному

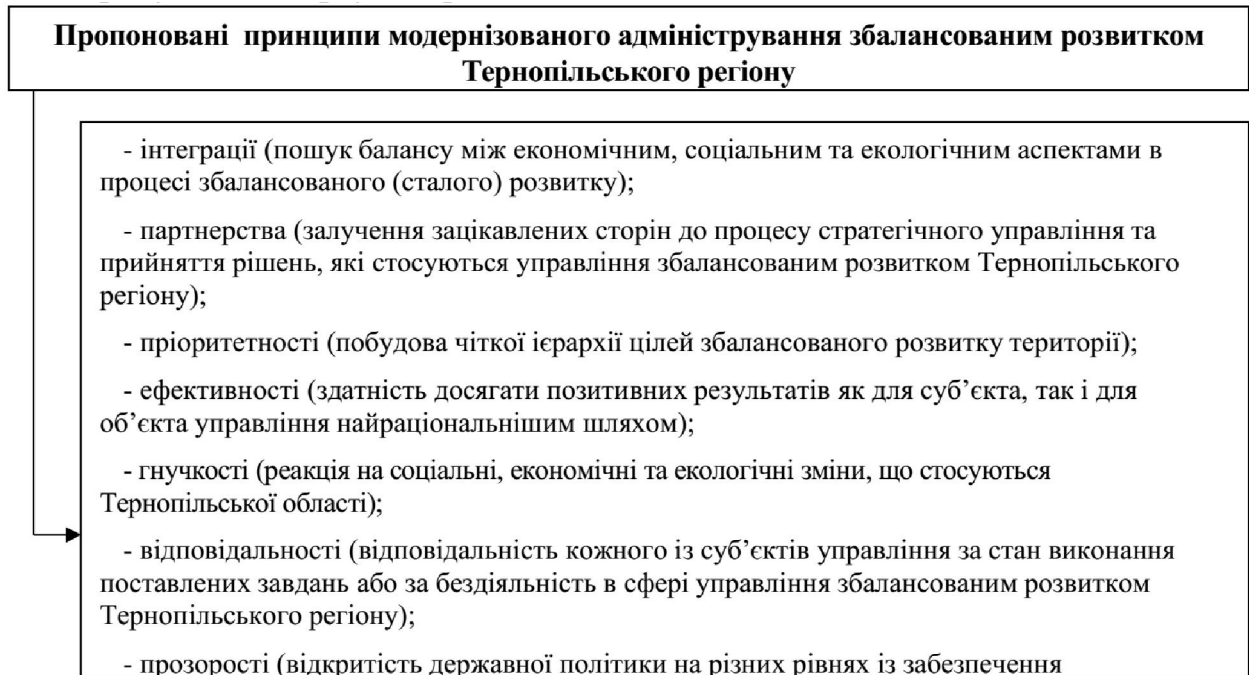

Рис. 3.2. Пропоновані принципи модернізованого управління збалансованим розвитком Тернопільського регіону як напряму вдосконалення адміністрування екологічної безпеки території

Сформовано автором самостійно

(комунальному) майні; вони зобов'язані мати правила надання публічних послуг; вони зобов'язані виконувати ряд додаткових обов'язків, що не стосуються приватних суб'єктів, які здійснюють той самий вид діяльності; отримують для виконання завдання в сфері комунального господарства, зокрема завдання комунального характеру, які становлять основну частину їх діяльності; видається, що можливе також виконання інших завдань, покладених на органи місцевого самоврядування; можуть отримувати прибуток, а також зазнавати збитків і бути під загрозою банкрутства; надають один обраний вид послуг комунального господарства (як правило, це транспорт, комунальне господарство або водопостачання та водовідведення), хоча в деяких країнах (у тому числі в Україні) можуть одночасно надавати багато різних послуг комунального господарства.

ВИСНОВКИ

Будівництво інноваційної економіки з дотриманням принципів сталого розвитку є вимогою сучасної державної політики. Сталий розвиток означає стабільне економічне зростання, пов'язане з раціональним використанням природних ресурсів та повагою до прав людини. Саме людина є найвищою цінністю в екологічній політиці держави, яка зосереджується на якості життя, здоров'ї та добробуті поляків.

Отже, роль екологічної політики полягає в забезпеченні екологічної безпеки держави. Це повинно знайти відображення у відповідних структурах державного управління на національному, обласному та місцевому рівнях, а також у такому розподілі повноважень і завдань, який дозволить визначати цілі на кожному рівні на основі визнання потреб, а засоби для їх досягнення обирати з урахуванням критеріїв екологічної та економічної ефективності. Ключовим для досягнення цілей екологічної політики є також дбання про культуру співіснування з навколишнім середовищем на рівні місцевого самоврядування, особливо через раціональне планування просторового розвитку, яке допомагає захистити населення від забруднення повітря та шуму, а природу – від надмірного тиску.

Прагнення до поліпшення якості життя зумовлює постійну потребу в розвитку, що, однак, можливе лише за умови збалансованого використання природних ресурсів. Використання природних ресурсів є правом громадян, а також обов'язком забезпечення постійного доступу до них для майбутніх поколінь. Жодна з форм діяльності людини не може спричиняти постійного погіршення стану природних ресурсів. Тому процес розвитку буде контролюватися за допомогою відповідних показників, що дозволяють оцінити такі аспекти, як: поліпшення якості води та повітря, обмеження впливу на зміни клімату та стан збереження повного видового складу рідної фауни та флори.

Особливо інтенсивно будуть реалізовуватися заходи, спрямовані на поліпшення якості повітря шляхом обмеження низьких викидів. На урядовому

рівні вони передбачають підготовку відповідних нормативних актів та інструментів фінансової підтримки інвестицій, а також координацію їх впровадження в регіонах.

Екологічна політика держави також повинна сприяти реалізації цілей і зобов'язань України на міжнародному рівні, в тому числі на рівні ЄС та ООН, особливо в контексті цілей кліматичної та енергетичної політики ЄС до 2030 року та трьох конвенцій Ріо: Кліматичної конвенції, Конвенції про біологічне різноманіття та Конвенції про опустелювання.

Одним із пріоритетів екологічної політики держави має стати охорона природної спадщини України, зокрема шляхом вжиття заходів, спрямованих на поліпшення стану біорізноманіття та більш повне поєднання його охорони з соціальним і економічним розвитком країни, включаючи вдосконалення системи охорони природи, збереження та відновлення природних середовищ існування та популяцій видів, що перебувають під загрозою зникнення, підтримання та відновлення функцій екосистем, що є джерелом послуг для людини.

Реалізація цілей екологічної політики держави вимагає більшого наголосу на вдосконаленні системи контролю та управління охороною навколишнього середовища, а також на вдосконаленні системи фінансування. Пріоритетним завданням буде боротьба зі злочинами проти навколишнього середовища при одночасному розвитку екологічних компетенцій суспільства, що розуміються як надання знань, розвиток навичок та формування установок з метою поширення моделей сталого споживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

1. Василенко В.О., Шостка В.І., Клейменов О.М. Ситуаційний менеджмент. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, виправлене та доповнене. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 372с.
2. Дзьобань О.П., Панфілов О.Ю. Національна безпека в контексті політич-них засобів її забезпечення (соціально-філософський аспект). Нова парадигма (Альманах наукових праць). Вип. 35. Київ-Запоріжжя. 2004. С.111-119.
3. Екологічна безпека підприємства. Правове регулювання. URL: https://protocol.ua/ru/ekologichna_bezpeka_pidpriemstva_pravove_regulyuvannya/
4. Еколого орієнтоване управління економікою як механізм забезпечення сталого розвитку. Архітектоніка управління збалансованим розвитком національної економіки. кол. монографія за ред. Желюк Т.Л. Тернопіль: Крок, 2017. 337 с.
5. Козаченко Т.П. Загрози екологічної безпеки в системі національної безпеки України. URL: <https://nbuv.gov.ua>
6. Колєнов О. Стан правового забезпечення державної екологічної політики України. URL: [https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol5/Visnyk_NUCZU_22_2016_2\(5\).pdf](https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol5/Visnyk_NUCZU_22_2016_2(5).pdf)
7. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К.: "Феміна", 1996. 64с.
8. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010р. №121-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80> (втратила чинність)
9. Кривокульська Н.М. Управління соціальною і екологічною безпекою діяльності: навчально-методичний комплекс. Тернопіль, ТНЕУ, 2015. 140с.
10. Кривокульська Н.М. Екологічний менеджмент: Навч. посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 212с.
11. Личенко І. Екологічна безпека як об'єкт адміністративно-правового

забезпечення у нових соціально-політичних умовах. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13403/63.pdf>

12. Муніципальна екологічна діяльність: конспект лекцій. укладач Є.Ю.Черниш. Суми: Сумський державний університет, 2017. 69 с.

13. Пирожков С. І. Концепція ризику та екологічна безпека. Довкілля та здоров'я. 2006. № 1. С. 12-15.

14. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року (редакція від 18.12.2019р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

15. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>

16. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T400400.html

17. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>

18. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. №2469-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. С. 241.

19. Самойленко Н.М. Організація та управління в природоохоронній діяльності : навч. посіб. Н.М.Самойленко, Д.В.Райко, В.І.Аверченко. Харків: НТУ «ХПІ», Видавництво «Лідер», 2018. 174 с.

20. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

21. Стратегія Державної екологічної політики України на період до 2020 року. URL: <http://www.menr.gov.ua/content/article/8328>.

22. Тищенко Г. В. Екологічне право : [навч. посіб.] К.: ТП Пресс, 2003. 256 с.

23. Цілі Сталого Розвитку: Україна: Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. 174 с. URL: Теорія соціальної безпеки в контексті соціальної політики держави 11

<https://strategy2020.lg.ua/index.php/analitichni-materiali-i-doslidzhennya/27-tsili-stalogo-rozvitku-do-2030-roku>

24. Фуштей В.. Адміністрування соціальної і екологічної безпеки організації. Збірник тез всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки» (Тернопіль, травень 2025 року).

25. A System Change Compass - Implementing the European Green Deal in a Time of Recovery, The Club of Rome, Oktober 2020.

26. Agenda 21 - więcej informacji, https://agenda21.waw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=8&limitstart=1 (5.09.2021).

27. Akerlof G.A., Diese Krise zeigt, dass Keynes recht hatte, „Neue Zürcher Zeitung”, 2009 nr 5/6.

28. Attenborough D., Życie na naszej planecie. Moja historia, wasza przyszłość, Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o., Poznań 2021.

29. Auleytner J., Unijny program kształcenia dla Europy - gdzie jest Polska?, w: Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku, red. J. Niżnik z udziałem J. Barcza i J. Truszczyńskiego, Polska Akademia Nauk Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” oraz Team Europe przy wsparciu Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Warszawie, Warszawa 2021.

30. Baader R., Koniec pieniądza papierowego, Wydawnictwo DeReggio Sp. z o.o., Warszawa 2021.

31. Bąk I., Cheba K., Zielona gospodarka jako narzędzie zrównoważonego rozwoju, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2020.

32. Bałtowski M., Ekonomia przyszłości. Wokół nowego pragmatyzmu Grzegorza W. Kołódka, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2016.

33. Bieńkowski A., Rolnictwo ekologiczne szansa dla części małych gospodarstw rolnych Ziemi Kurpiowskiej, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”, 2002, nr 16.

34. Bińczyk E., Unia Europejska w awangardzie adaptacji do zmian klimatu,

w: Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku, red. J. Niżnik z udziałem J. Barcza i J. Truszczyńskiego, Polska Akademia Nauk Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” oraz Team Europe przy wsparciu Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Warszawie, Warszawa 2021.

35. Błąd M., Między snami a kłamstwami, czyli o urojeniach ekonomii Gilberta Rista, „Studia Ekonomiczne”, 2016, nr 3 (XC).

36. Bobińska K., Zdefiniowanie pojęcia „usługi użyteczności publicznej”, w: Użyteczność publiczna w sektorach infrastruktury gospodarczej, red. K. Bobińska, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2003.